
ETICKÉ IMPLIKÁCIE ILUZIONISTICKEJ POZÍCIE VEDOMIA

Mgr. Katarína Sklutová

Katedra filozofie a dejín filozofie

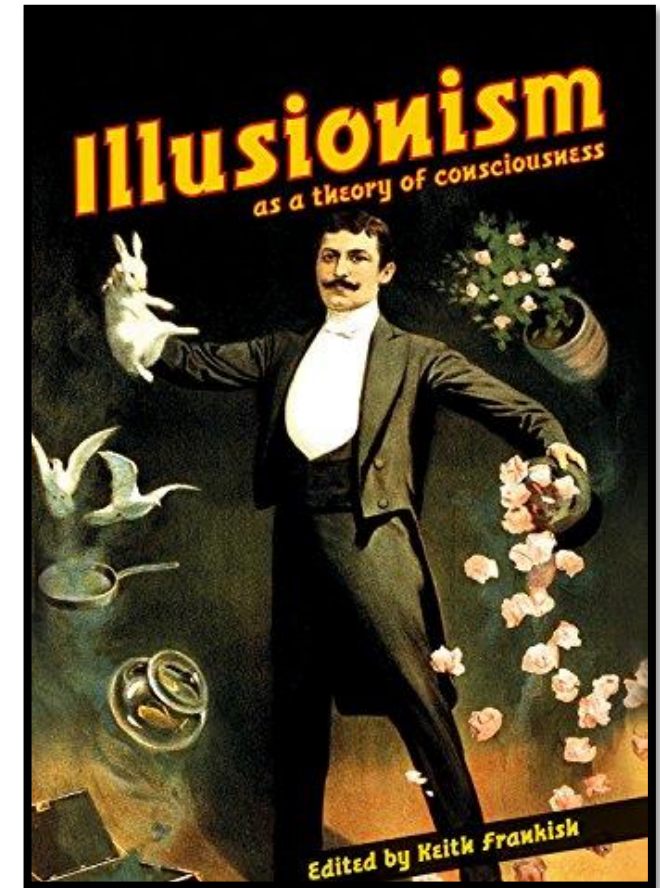
Filozofická fakulta UK v Bratislave

ÚVOD

- **Ciele príspevku:**
 1. bližšie analyzovať kľúčové znaky pozitívnej roviny iluzionistickej pozície vedomia (sústreďujúc sa na iluzionizmus K. Frankisha).
 2. preskúmať etické implikácie iluzionistickej pozície vedomia;
- **Východiskový predpoklad:** iluzionizmus nemá radikálne dôsledky pre etiku.

Osnova prezentácie:

1. Súčasné diskusie o vedomí
2. Iluzionistická pozícia vedomia
3. Etické implikácie iluzionistickej pozície

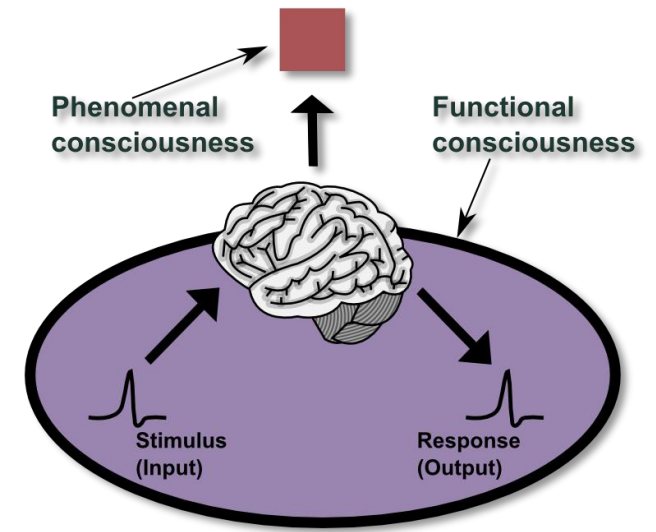
SÚČASNÉ FILOZOFICKÉ DISKUSIE O VEDOMÍ

Ťažký problém vedomia (Chalmers 1995) – problém vysvetlenia vzťahu medzi *fenomenálnym charakterom* vedomej skúsenosti a *neurofyziologickými procesmi* a *kognitívnymi funkciami* mozgu:

(...) aj keď sme vysvetlili výkon všetkých kognitívnych a behaviorálnych funkcií blízke skúsenosti - perцепčná diskriminácia, kategorizácia, interný prístup, verbálna výpoveď - stále môže zostať ďalšia nezodpovedaná otázka: **Prečo je výkon týchto funkcií sprevádzaný skúsenosťou?** (Chalmers 1995)

Dve koncepcie (druhy) vedomia (Block 1995):

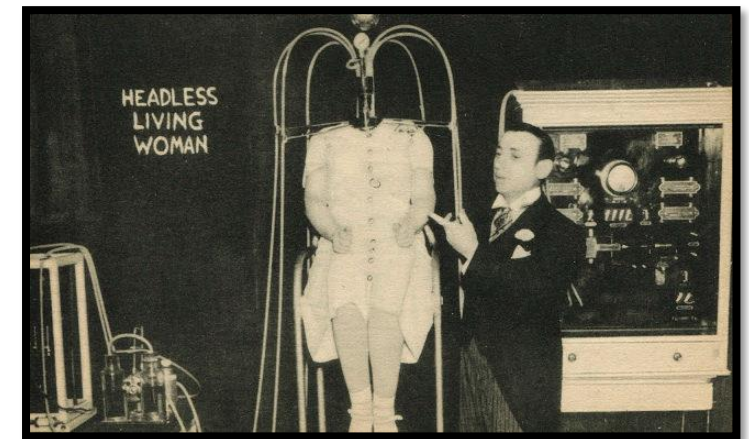
- **Fenomenálne vedomie (fenomenálny charakter, “aké je to”, kváliá)** – aspekty skúsenosti, ktoré sa vyznačujú tým “aké je to” podstupovať ich zo subjektívnej perspektívy. *Otázka: Ako sa vedomie cíti?*
- **Prístupové (=psychologické) vedomie** – kognitívna a senzomotorická kapacita spracovávania informácií a ich následná dostupnosť na ďalšie použitie pri uvažovaní a racionálnom riadení reči a konania. *Otázka: Čo vedomie robí?*
- Fenomenálne vedomie **nie je redukovateľné** na prístupové vedomie.

ILUZIONIZMUS AKO TEORETICKÁ POZÍCIA VEDOMIA

Iluzionizmus ako teoretická pozícia:

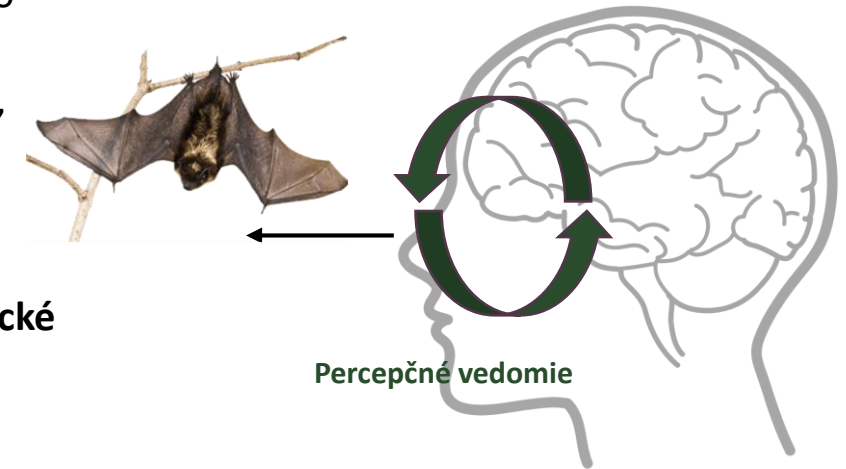
- Iluzionizmus je **všeobecnou teoretickou pozíciou**, ktorá môže byť rozvinutá viacerými spôsobmi (Frankish 2016a, 2017).
- Táto pozícia **nie je nová** – Dennett (1991, 2005, 2016, 2019); Humphrey (2011); Graziano (2016, 2019); Kammerer (2016, 2019-2020) atď.
- **Dve tézy iluzionizmu:**
 - a) Fenomenálne vedomie **neexistuje**.
 - b) **Zdá sa**, že fenomenálne vedomie existuje (je **ilúzia**).
- **Humphrey (2011):** fakt, že sa zdá, že niečo má záhadné a nevysvetliteľné vlastnosti, nemusí nutne znamenať, že ich aj naozaj má.
- **Problém ilúzie:** problém vysvetlenia **príčin** a **povahy** ilúzie fenomenálneho vedomia.
- **Frankishov** (funkcionalistický) **iluzionizmus:**
Fenomenálne vedomie je introspektívnou ilúziou – je **artefaktom obmedzení introspekcie** (Frankish 2017).

ILUZIONIZMUS – SKÚSENOSŤ AKO “SLÁVA V MOZGU”

Percepčné vedomie (Frankish 2021a):

- keď percepčne venujeme pozornosť nejakému objektu, máme vedomú skúsenosť tohto objektu – počas skúsenosti nám zmysly dávajú **informácie** o danom objekte (napr. o farbe, tvare, polohe);
- na základe selekcie pozornosti sú niektoré z informácií “**globálne dostupné**” pre vyššie kontrolné systémy, ktoré riadia presvedčenie, emócie, pamäť, plánovanie, jazyk atď.;
- tieto systémy vyvolávajú rôzne **behaviorálne, fyziologické alebo psychologické reakcie**, napr. môžem verbálne vyjadriť, že predomnou je netopier.
- Vedomie je **funkcionálny proces**: vedomá skúsenosť pozostáva z **komplexu informačných a reaktívnych** procesov.

Vedomie ako “sláva v mozgu” (Dennett 1991, 2005):

- skúsenosť závisí od jej ďalšieho **vplyvu** na iné kognitívne procesy a funkcie mozgu, čo sa následne môže prejaviť vo verbálnej výpovedi či správaní subjektu.
-

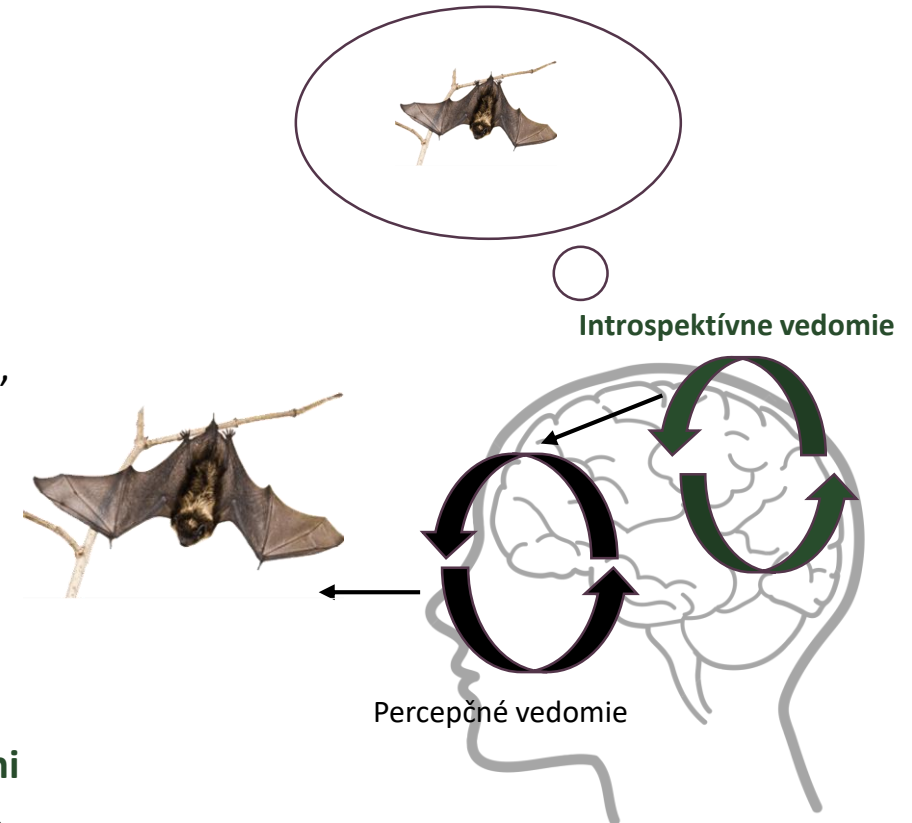
ILUZIONIZMUS – FENOMENÁLNE VEDOMIE AKO “ILÚZIA”

Problém ilúzie: *Ako vzniká ilúzia fenomenálneho vedomia?*

Introspektívne vedomie (Frankish 2016a, 2017, 2021a)

- keď máme vedomú skúsenosť, sme si introspektívne vedomí (**mechanizmy introspekcie**) obsahov tejto skúsenosti – vieme ju rozpoznať, opísať a reagovať na ňu;
- introspektívne vedomie však poskytuje **čiasťočný** a **karikatúrny model** toho, čo sa v **skutočnosti v mozgu odohráva**, keď máme vedomú skúsenosť, t. j. nesprávne reprezentuje skúsenosť ako fenomenálnu;
- tento introspektívny model nás následne vedie k **úsudkom** o tom, že skúsenosť sa vyznačuje fenomenálnymi vlastnosťami – fenomenálne vlastnosti sú tak **intencionálnymi objektmi** týchto úsudkov.

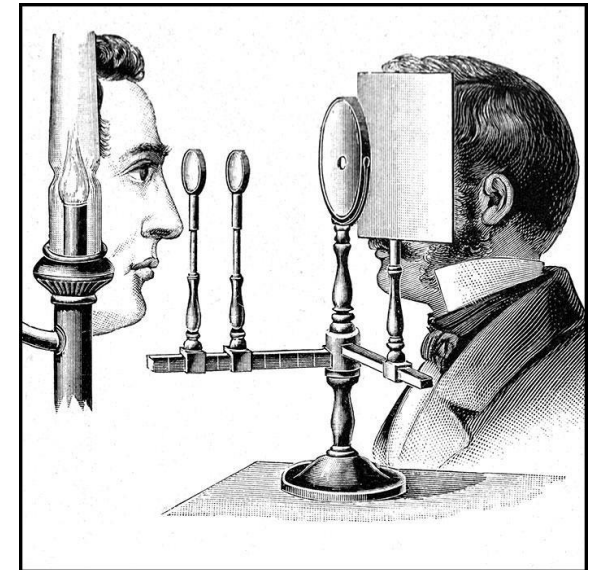
Teda, ilúzia fenomenálneho vedomia vzniká, pretože disponujeme **introspektívnymi mechanizmami**, ktoré **monitorujú** stavy mozgu a **reprezentujú** ich ako fenomenálne (**introspektívne reprezentácie**).

ILUZIONIZMUS – FENOMENÁLNE VEDOMIE AKO “ILÚZIA”

Introspekcia prináša čiastočný, skreslený pohľad na naše skúsenosti a **skresľuje** zložité fyzické črty ako jednoduché fenomenálne. Percepčné stavy majú komplexné chemické a biologické vlastnosti, reprezentačný obsah a kognitívne, motivačné a emocionálne **reakcie**. Tieto stavy môžeme **introspektívne rozpoznať**, keď sa v nás vyskytnú, ale introspekcia ich nereprezentuje do detailov. Skôr [tieto procesy] spája a **reprezentuje ich ako jednoduchý, bytostný fenomenálny pocit**. Ak použijeme metaforu kúzla, mohli by sme povedať, že introspekcia vníma zložité triky, ktoré vykonávajú naše zmyslové systémy, ako jednoduchý kúzelnícky **efekt**. (Frankish 2017)

Vedomá skúsenosť – skúsenosti človeka sú ako niečo, ak si ich človek uvedomuje vo funkcionálnom zmysle, s využitím introspektívnych reprezentačných mechanizmov.

ETICKÉ IMPLIKÁCIE ILUZIONIZMU - KRITIKA

Normatívna výzva pre iluzionizmus (Kammerer 2019-2020):

Ak má [Dennett] pravdu, nikto nikdy nezažil utrpenie, a to napriek bolestivým chorobám, mentálnym chorobám, vraždám, znásilňovaniu, hladomoru, otroctvu, úmrtiu, mučeniu a genocíde. A nikto nikdy nezapríčinil nikomu žiadne bolesti. (Strawson 2018)

- fenomenálne vedomie je **hodnotovo ukotvené** (má **vnútornú hodnotu**), aspoň pokiaľ ide o **afektívne fenomenálne stavy**, akými sú fenomenálna **bolesť** (negatívna hodnota) a fenomenálna **slasť** (pozitívna hodnota);
- **dependency claim**: “hroznosť” (*awfulness*) bolesti a “dobrosť” (*goodness*) slasti **závisia** od “reality” špecifických vlastností vedomia (fenomenálne vedomie), ktoré iluzionisti považujú za iluzórne;
- pr. myšlienkový experiment “**čistého utrpenia**” (*pure suffering*): fenomenálna bolesť je dôvodom negatívnej hodnoty – vylučujú sa niektorí nefenomenálni kandidáti na založenie negatívnej hodnoty: trauma, negatívna spomienka, averzné správanie atď.

ETICKÉ IMPLIKÁCIE ILUZIONIZMU - KRITIKA

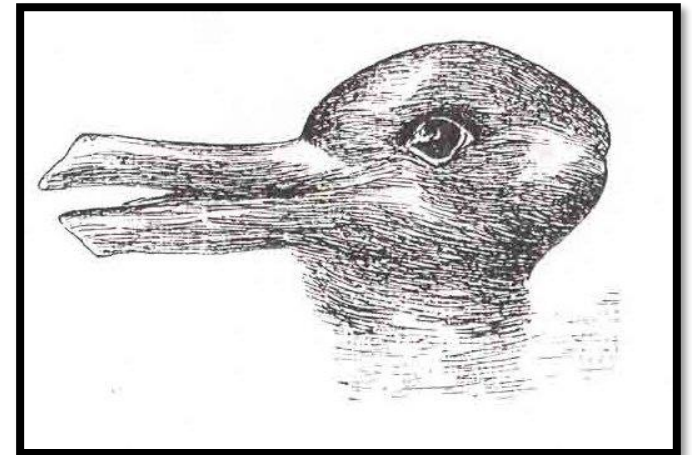
To, že fenomenálne vedomie je hodnotovo zakotvené hrá rolu pri zdôvodnení niektorých normatívnych presvedčení:

1. Kontrast medzi vedomými a nevedomými stavmi:

- presvedčenie, že **vedomé stavy sú dôležitejšie ako nevedomé stavy** – viac nám záleží na vedomej ako na nevedomej bolesti, napr. pri operácii používame analgetiká na potlačenie vedomej bolesti.

2. Kontrast medzi vedomými a nevedomými bytosťami:

- presvedčenie, že vnímajúce (fenomenálne vedomé) bytosti majú väčšiu dôležitosť (majú viac práv, dôstojnosti) ako nevnímajúce bytosti – fenomenálne vedomie ako rozhodujúce pre status človeka ako skutočného morálneho pacienta (Levy, Shepherd 2020).
- **Otázka vedomia u iných bytostí** – rozhodovanie o tom, či niektoré bytosti sú alebo nie sú vnímavé, priamo ovplyvňuje naše názory na to, akoby sme s nimi mali zaobchádzať.

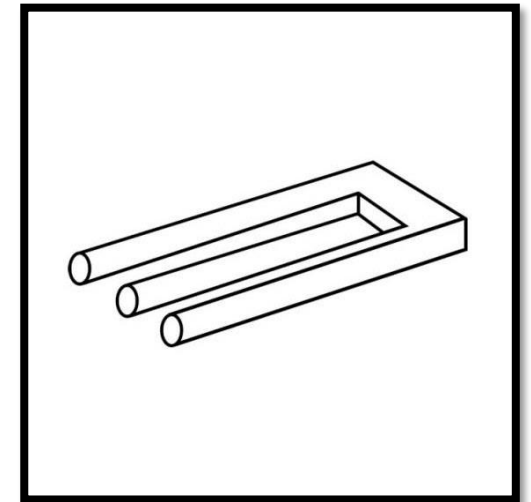

ETICKÉ IMPLIKÁCIE ILUZIONIZMU – ODPOVEDE

Negatívna odpoveď: **Dve druhy otázok** (Frankish 2021c):

1. **Otázka o povahe vedomej skúsenosti:** *Je bolesť fyzickým stavom mozgu alebo zahŕňa vlastnosti, ktoré na tieto stavy nie sú redukovateľné, ako napr. kvaliá?*
 2. **Otázka o tom, akú hodnotu má vedomá skúsenosť:** *Záleží na bolestiach? Je bolesť zlá alebo dobrá/nežiadúca alebo žiadúca?*
- **Môžeme zodpovedať etické otázky bez toho, aby sme najprv zodpovedali otázky o povahe skúseností** – zatiaľ čo je univerzálne platné, že na bolesti záleží, nie je univerzálne platné, že má fenomenálny charakter;
 - **je sporné, či vedomé stavy majú vnútornú hodnotu** (Levy, Shepherd 2020) – tieto stavy môžu byť samy o sebe **neutrálne**;
 - **iluzionizmus:** vedomé stavy bolesti a potešenia existujú, len **nie sú tým, čím sa zdajú byť**:

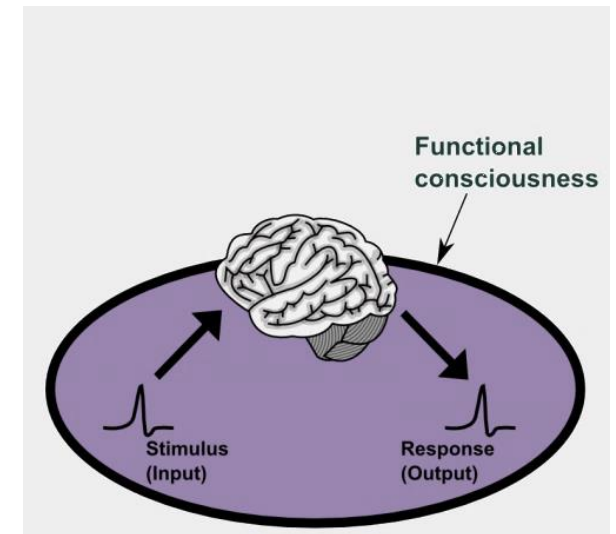
Neodmietam existenciu vedomia; samozrejme, že vedomie existuje; ako som však viackrát povedal, **vedomie nie je tým, za čo ho väčšina ľudí považuje.** Pripúšťam však, že Strawson živo vyjadruje rozšírené presvedčenie o tom, čo vedomie je. Môžu sa ľudia – a najmä Strawson – mýliť? To je otázka. (Dennett 2018)

ETICKÉ IMPLIKÁCIE ILUZIONIZMU – ODPOVEDE

Pozitívna odpoveď: **Psychologický význam vedomia**

- **Frankish (2021a):** problém vedomia nastáva vtedy, keď “**depsychologizujeme vedomie**”, t. j. konceptualizujeme ho skôr vo fenomenálnych pocitoch, ako v psychologickej funkcii.
- **Myšlienkový experiment “reprezentačného zombie”** (Frankish 2021b):
 - pr.: tvor, ktorý by nemal **kognitívny prístup** k fenomenálnym vlastnostiam, napr. bolesť alebo potešenie, by nebol schopný o nich formovať presvedčenie, pamätať si ich, reagovať na ne a pod. – jeho skúsenosti by neboli “ako niečo”;
 - **neexistujú stavy bolesti a utrpenia** nezávisle od jednotlivých behaviorálnych, fyziologických alebo psychologických príčin, ako napr. telesné poškodenie, reprezentácia telesného poškodenia mozgu, silná tendencia zbaviť sa bolesti a pod.;
 - vedomie **vnútorný reaktívny proces** mozgu: **bolesť považujeme za zlú preto, čo robí**, resp. aké **reakcie** v nás vyvoláva, keď ju máme – napr. môže narušiť sled myšlienok, môže brániť vo vychutnávaní si jedla, môže vyvolať asociácie na podobné bolesti, ktoré sme zakúšali v detstve a pod.

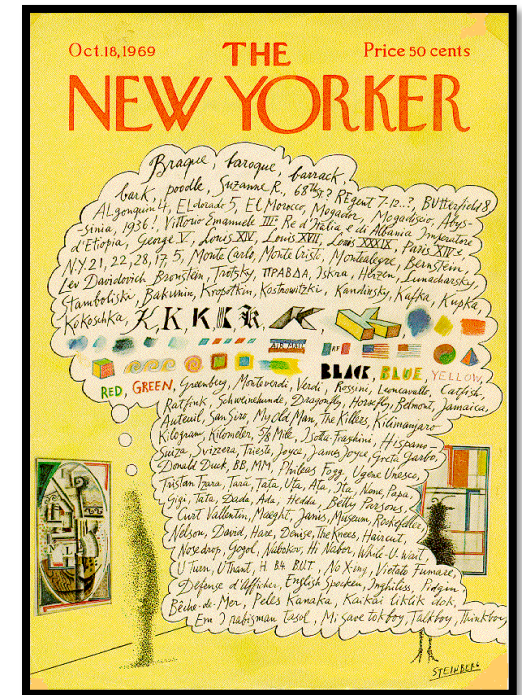
ETICKÉ IMPLIKÁCIE ILUZIONIZMU – ODPOVEDE

Pozitívna odpoveď: Psychologický význam vedomia

Čo *ma* veľmi zaujíma o mojom vlastnom vedomí, tak, ako ho dôverne poznám, je moje potešenie v niektorých jeho vlastnostiach a zdesenie nad ostatnými, moje rozptýlenie a sústredenie, (...), moje posadnutosti a prehliadnutia, moja schopnosť vyvolávať fantázie, moja neschopnosť držať viac ako niekoľko vecí vo vedomí naraz, moja schopnosť byť dojatý k slzám živou spomienkou na smrť blízkej osoby (...) atď. Toto všetko je „iba“ „výkon funkcií“ alebo prejav rôznych zložitých dispozícií na vykonávanie funkcií. (Dennett 1996).

Fenomenálny realizmus môže mať negatívne etické implikácie:

- **Frankish (2021a):** fenomenálni realisti posielajú vedomie do „metafyzického limba“, kde mu **chýba etický i osobný význam** – z definície fenomenálneho vedomia vyplýva, že nikdy nebudeme vedieť „aké je to“ byť niečím/niekým.
- **Levy (2014):** fenomenálne vedomie sa zdá byť záhadné a nedostupné, ale **iné koncepcie vedomie sú oveľa ľahšie testovateľné** – napr. sebauvedomenie a metakognitívne schopnosti u zvierat, úroveň psychickej komplexnosti atď.

ETICKÉ IMPLIKÁCIE ILUZIONIZMU – ODPOVEDE

Psychologické význam vedomia:

1. Kontrast medzi vedomými a nevedomými stavmi:

- presvedčenie, že vedomé stavy sú dôležitejšie ako nevedomé stavy, pr. analgetiká pri operácii – nemusia byť dôležitejšie z toho dôvodu, že v sebe zahŕňajú fenomenálne vedomie.

2. Kontrast medzi vedomými a nevedomými entitami:

- Fenomenálne vedomie nie je postačujúcou podmienkou na to, aby sme niekomu pripísali morálny status.
- **Owen at all (2006)** – skúmanie NCC u pacientov PVS skrze techniky zobrazovania mozgu (fMRI, EEG) – zameranie sa na tie procesy mozgu, ktoré bežne považujeme za evidenciu vedomia – nasledovanie inštrukcií, mentálna imaginácia.
- **Otázka vedomia u iných entít:** podľa iluzionistov **nevieme určiť presnú hranicu** medzi vedomými a nevedomými entitami – napr. medzi nevedomou rybou a vedomým psom – na základe fenomenálneho vedomia.

ZÁVER

- **Hlavný spor medzi realistami a iluzionistami** – spor o **povahe** (nie morálnom význame) fenomenálneho vedomia.
- **Iluzionizmus môže mať pozitívne etické implikácie:**
 - akceptovať iluzionizmus neznamená vzdať sa myšlienky, že na **bolestiach a slastiach záleží** (Frankish 2021c);
 - **psychologické vedomie** – vedomie spočíva v bohatosti reakcií, ktoré na nás má, keď ho podstupujeme.
- **Iluzionizmus je motivovaný nájst' najlepšie vysvetlenie vedomia:**

Môj motív na prijatie je rovnaký ako motív spoliehania sa na vedecké teoretické **vysvetlenie akýchkoľvek iných aspektov prírodného sveta** - konkrétne túžba vysvetliť jav (...). **Hľadanie takéhoto prístupu však nemusí vyžadovať odmietnutie alebo znehodnotenie iných spôsobov opisu sveta**, vrátane **ľudových teórií, humanitných vied, výtvarného umenia a duchovných tradícií**, ktoré môžu viesť k získaniu vzorcov a zachyteniu poznatkov, ktoré nie sú v súčasnosti príťažlivo vyjadriteľné jazykom vedy. (Frankish 2016b)

ĎAKUJEM ZA POZORNOST!

LITERATÚRA

Block, N. (1995). On A Confusion About a Function of Consciousness. *Behavioral and Brain Sciences*. 18.

Dennett, D. C. (1991): *Consciousness explained*. Boston, MA: Little, Brown and Co.

Dennett, D. C. (1996): Commentary on Chalmers "Facing Backwards on the Problem of Consciousness". *Journal of Consciousness Studies*, 3 (1), 4 – 6.

Dennett, D. C. (2005): *Sweet dreams: Philosophical Obstacles to a Science of Consciousness*. Cambridge, MA: MIT Press.

Dennett, D. C. (2016): Illusionism as the Obvious Default Theory of Consciousness. *Journal of Consciousness Studies*, 23 (11 – 12), 65-70.

Dennett, D. C. (2018): Magic, Illusions and Zombies: An Exchange. *The New York Daily* [online]. Dostupné na: <https://www.nybooks.com/daily/2018/04/03/magic-illusions-and-zombies-an-exchange/> (Dátum návštevy: 17. 10. 2022)

Dennett, D. C. (2019): Welcome to Strong Illusionism. *Journal of Consciousness Studies*, 23 (11 – 12), 48-58.

Frankish, K. (2016a): Illusionism as a Theory of Consciousness. *Journal of Consciousness Studies*, 23 (11 – 12), 11-39.

Frankish, K. (2016b): Not Disillusioned: Reply to Commentators. *Journal of Consciousness Studies*, 23 (11 – 12) , 256-89.

Frankish, K.(ed.) (2017): *Illusionism as a Theory of Consciousness*. UK: Imprint Academic.

Frankish, K. (2019): The Consciousness Illusion, Aeon Essays, 2019, [online]. Dostupné na: <https://aeon.co/essays/what-if-your-consciousness-is-an-illusion-created-by-your-brain> (Dátum návštevy: 2. 12. 2021).

Frankish, K. (2021a): Panpsychism and the Depsychologization of Consciousness. *Aristotelian Society Supplementary Volume* 95 (1), 51 – 70.

Frankish, K. (2021b): Lecture 1: The Illusionist Option. Moscow Center for Consciousness Studies. [online]. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=Y2n-s6C1iYQ> (Dátum návštevy: 2. 12. 2021).

LITERATÚRA

Frankish, K. (2021c): Lecture 6: Implications of Illusionism. Moscow Center for Consciousness Studies. [online]. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=txiYTLGtCuM> (Dátum návštevy: 17. 10. 2022).

Graziano, M. S. A. (2016): Consciousness Engineered. *Journal of Consciousness Studies*, 23 (11 – 12), 98-115.

Graziano, M. S. A. (2019): Rethinking Consciousness. A Scientific THEORY of SUBJECTIVE experience. New York: W. W. Norton a Company.

Humphrey, N. (2011): *Soul Dust*. Princeton: Princeton University Press.

Humphrey, N. (2016): Redder than Red: Illusionism or Phenomenal Surrealism? *Journal of Consciousness Studies*, 23 (11 – 12), 166-123

Chalmers, D. (1995): Facing Up to the Problem of Consciousness. *Journal of Consciousness Studies*, 2 (3), 200-219.

Kahane, G, Savulescu, J. (2009): Brain Damage and the Moral Significance of Consciousness. *The Journal of Medicine and Philosophy*, 34, 6 – 26.

Kammerer, F.(2016): The Hardest Aspect of the Illusion Problem--and How to Solve it. *Journal of Consciousness Studies*, 2 (3), 124-139.

Kammerer, F. (2019-2020): The Normative Challenge for Illusionist Views of Consciousness, *Ergo: An Open Access Journal of Philosophy*, 6 (32).

Levy, N. (2014): The Value of Consciousness. *Journal of Consciousness Studies*, 21, 127 – 138.

Levy, N., Savulescu, J. (2009): The Moral Significance of Phenomenal Consciousness, *Progress in Brain Research*, 117, 361 – 370.

Levy, N., Shepherd, J. (2020): Consciousness and Morality. In: Kriegel, U. (ed.): *The Philosophy of Consciousness*. Oxford: Oxford University Press.

Strawson, G. (2019): A Hundred Years of Consciousness: “a Long Training In Absurdity”. *Estudios de Filosofía*, 59, 9 – 43.

ZDROJE

Obrázky:

<https://www.amazon.com/Illusionism-consciousness-Journal-Consciousness-Studies/dp/1845409574>

<https://qph.fs.quoracdn.net/main-qimg-550d87e1d3aef3194c7ace40ef7c73d3>

https://www.pdcnet.org/phr/content/phr_1974_0083_0004_0435_0450

<https://vintagenewsdaily.com/story-and-vintage-photos-of-olga-the-headless-girl-in-the-late-1930s-and-1940s/>

https://toppng.com/free-image/bat-PNG-free-PNG-Images_334

<https://www.independent.co.uk/life-style/how-saw-someone-half-magic-penn-b1799270.html>

<https://www.illusionsindex.org/i/duck-rabbit>

<https://www.amazon.com/Sweet-Dreams-Philosophical-Obstacles-Consciousness/dp/0262541912>

<https://crucialconsiderations.org/science-and-philosophy/evolution/why-evolution-has-no-goal/>
